

Nekoliko napomena uz Pilarovu »Spomenicu«

U čitavu nizu dragocjenih dokumenata što su 1991. pronađeni u ostavštini dr. Ive Pilara, »Spomenica u pitanju organizacije obrane i otpora Hrvatskoga Naroda u sadašnjoj njegovoj političkoj situaciji« zauzima posebno mjesto. Nije riječ samo o tome da je već i opsegom dojmjljiva — ima trideset strojopisnih stranica — nego još prije o tome da baca sasvim jasno svjetlo na Pilarova politička promišljanja u posljednjoj fazi njegova života. »Spomenica«, doduše, nema nadnevka, ali je sasvim sigurno nastala nakon sredine 1930. godine, dok bi se iz nekih formulacija, poput one o potrebi oživljavanja rada stare organizacije tada još zabranjene Hrvatske seljačke stranke (HSS) i njezina »prilagodjavanja posebnim prilikama i metodama rada, koje su danas moguće«, moglo zaključiti kako bismo je slobodno mogli datirati u razdoblje nakon donošenja Oktroiranog ustava (3. rujna 1931.). A najvjerojatnijom čini se mogućnost da ona ulazi u kontekst dokumenata nastalih u vezi s posjetom skupine pojedinaca, predvođene Pilarom, predsjedniku HSS-a, dr. Vladku Mačeku, krajem srpnja 1932. godine. Kako se u »Spomenici« ne naziru odjeci analize slabosti i nedostataka organizacije HSS-a, o kojima je Maček tom zgodom progovorio svojim sugovornicima, niti se te slabosti komentiraju, čini se logičnim da je sastavljena uoči tog sastanka, upravo u sklopu priprema za nj. Raspravljajući, naime, o političkom vodstvu hrvatskoga naroda, Pilar već u uvodnom dijelu naglašava ulogu HSS-a, što je »[s] obzirom na adresu, na koju je ova predstavka upravljena, samo sobom razumljivo«. Također je vjerojatno da »Spomenica« nije nastala poslije prvih dana rujna 1932. godine: stranačkom vodstvu on preporučuje, između ostaloga, distanciranje od hrvatske političke emigracije, jer da se »naročito u zapadnim predjelima, gdje je osjetljivost prema opasnostima od Talijana veća« vodstvu predbacuje »da je pod uplivom emigracije, koja je po općem mnjenju povezala veze sa Talijanima daleko preko granica, koje dopušta sigurnost i budućnost H.[rvatskog] N.[aroda]«. Budući da je »Spomenica« očito sastavljena kao povjerljiv dokument, teško je vjerovati da Pilar uz tu opasku ne bi kao ilustraciju spomenuo i komentirao Brušanski (Velebitski) ustanak iz rujna 1932., koji se u javnosti i bez ikakvih dokaza povezivao s Italijom, da je »Spomenicu« dovršavao nakon njega.

Ako su gornje pretpostavke točne barem onoliko koliko su logične, smjelo bi se zaključiti kako je »Spomenica« dovršena u drugoj polovici srpnja 1932. godine. Također bi to značilo da na određeni način treba kao cjelinu promatrati i analizirati nju i niz Pilarovih pisanih sastavaka iz tog razdoblja: »Zapisnik za spomen«, od 25. srpnja 1932., kojim se dokumentira tijek sastanka s Mačekom, koncept pisma koje je Pilar nakon tog sastanka kanio uputiti, a vjerojatno je i uputio prvaku HSS-a, »Spomenica o prvim zadaćama HSS u oči novoga ustava« te »Nacrt Pravila Hrvatske seljačke stranke« koji je dovršen sredinom rujna 1932. i rukopis koji će se početkom 1933. pojaviti kao knjiga *Immer wieder Serbien. Jugoslawiens Schicksalsstunde*. Ti

su dokumenti komplementarni i, kao cjelina, u neku ruku predstavljaju Pilarovu političku oporuku.

A zašto »Spomenica« među njima ipak ima posebno značenje? Zato što je od svih tih sastavaka samo ona dovoljno opsežna i ambiciozna, programski i ideološki zaokružena, a istodobno nije namijenjena širemu krugu — pogotovo ne javnosti — pa je autor u njoj mogao izraziti ono što je doista mislio i što je htio. Ona pokazuje da je sva Pilarova intelektualna aktivnost usmjerena prema jednom istom cilju: slobodi i blagostanju hrvatskoga naroda. Sklon hladnom i racionalnom pristupu i nesklon naglim potezima i revolucionarnim rješenjima, Pilar je zagovarao postupan, evolutivan put. Također se iz »Spomenice« jasno vidi da su sve teme i sva područja kojima se bavi u funkciji ostvarenja toga cilja. Popis tih tema i područja više je nego impresivan: geopolitika, ekonomija, pravo, sociologija, eugenika, psihologija, socijalna psihologija, povijest, povijest religije itd.

Ako bi se današnjem čitatelju činilo da Pilarove opaske o rasi i o kolektivnim svojstvima naroda, o eugenici i o korporativnom (»staleškom«) ustroju države, upućuju na njegove simpatije prema fašizmu, onda bi takvo zastranjenje trebalo ocijeniti nedomišljenim i pogrešnim. Riječ je o kategorijama i temama kojima su se u to doba legitimno bavili brojni intelektualci diljem svijeta, koji nisu pokazivali nikakve simpatije prema fašizmu. Štoviše, korporativno-solidaristički ustroj države, kao tada već posve zreo plod socijalnog nauka Katoličke crkve, u to doba aktualiziran dramatičnom gospodarskom krizom i prodorom marksističko-lenjinističkih ideja u Europu, krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina XX. stoljeća općenito je prihvaćen upravo u katoličkim, naglašeno antifašističkim redovima. Pilarovo zagovaranje tog modela pomaže nam shvatiti i njegovu kritiku zapadnoga kršćanstva: to je kritika katoličkog kvijetizma, još više kritika sociološke, psihološko-političke i nacionalne uloge koju su neki katolički krugovi odigrali u određenim razdobljima hrvatske povijesti, a nipošto osuda katoličkog nauka u teološkome i u etičkom smislu, niti otklon od njegove socijalne dimenzije. »Spomenica«, dakle, potvrđuje kontinuitet Pilarove političke misli i njegovu dosljednu spremnost da se u svakom trenutku i u svakom segmentu suprotstavi ideološkom pomodarstvu i onomu što se trenutačno smatralo *politički korektnim*: ako je ocijenio da je na kocki sudbina Hrvatske, Ivo Pilar nije se obazirao na autoritete ni idole. Za nj su oni, jednako kao i političke stranke, bili samo instrumenti, nipošto ciljevi nacionalne borbe.

Tomislav Jonjić

SPOMENICA*

u pogledu organizacije obrane i otpora Hrvatskoga Naroda /H.N./ u sadanjoj njegovoj situaciji.—

Ivo Pilar

Hrvatski se Narod /H.N./ nalazi u teškoj situaciji.—

Nije moguće na ovome mjestu iscrpiti ovo turobno pitanje, nego ću iznijeti samo one momente, koji mi se čine najvažnijima i najaktuelnijima za dobivanje ispravnih pogleda na predmet, kojim se ova spomenica ima baviti.—

Od godine 1848, kada je H.N. organizovao veliki akt narodne samoobrane prema magjarskom nadiranju i presizanju, hrvatska narodna samoobrana vidljivo popušta, dapače zamire, te ovo zamiranje nije prestalo do dana današnjega.¹ Uzrok ovome popuštaju i zamiranju hrvatske narodne samoobrane leži po shvaćanju pisca ovih redaka u velikom političkom neuspjehu, koji je slijedio iza g. 1848.² H.N. nije znao iskoristiti politički svoje velike žrtve, donešene u hrvatsko-magjarskom ratu. Iza godine 1867-8 učinjen je opet jedan novi pokušaj narodne samoobrane,³ ali taj je pokušaj doživio potpuni neuspjeh, i to opet u povodu toga, što onodobni duhovni vodič H.N. »Hrvatska Stranka Prava«⁴ nije bila dorasla, da praktičko politički riješi zakučaste probleme, koje je H.N. stavljala Austro Ugarska monarhija sa svojim dualizmom, garantiranim po savezu sa silnom Njemačkom. I od onda se vidi jasni vez između praktičke politike i narodne samoobrane. Neuspjesi na jednom poprištu povlače neustavno [nezaustavljivo; op. ur.] neuspjehe na drugom poprištu, i tako je stvoren jedan kobni circulus vitiosus,⁵ iz kojega H.N. do danas nije znao izići.—

Ovaj kobni circulus vitiosus, u kome se H.N. nalazi, imao je za nj najteže posljedice, od kojih je po mnjenju pisca ovih redaka najteži onaj psihološke prirode.—

H. je najme N. izgubio samopouzdanje i vjeru u sama sebe. Srljajući od neuspjeha do neuspjeha on je dospjeo u jedno stanje duševne depresije i krize, nutarnje uznemirenosti i nesigurnosti, koja je po mome mnjenju uzrokom mnogih fatalnih pogrešaka, koje su učinjene onamo od g. 1914. do danas.⁶

* Originalni rukopis Spomenice nalazi se u Ostavštini Ive Pilara, pohranjenoj u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

¹ Misli se na revolucionarna događanja u Habsburškoj Monarhiji 1848./49. godine.

² Misli se na razdoblje Bachova apsolutizma (1851.—1859.)

³ Aludira se na sklapanje Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe.

⁴ Riječ je Stranci prava, osnovanoj 1861. godine. Postoje brojne stranačke frakcije. Stranka je zabranjena 1929. godine. Pod imenom Hrvatska stranka prava obnovljena je 1990. godine.

⁵ circulus vitiosus (lat.) = pogrešan krug. Logička pogreška u definiciji ili dokazu. Pogrešan krug u definiciji nastaje kada se jedan pojam definira pomoću drugog, a ovaj pomoću prvog.

⁶ Misli se na razdoblje od početka Prvoga svjetskog rata do početka tridesetih godina 20. stoljeća.